

Oponentský posudek na bakalářskou práci D. Vydrina:

Kanonizace biskupa Gorazda a knížete Rostislava Pravoslavnou církví v českých zemích a na Slovensku

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, akademický rok 2010/11

Práci D. Vydrina bohužel nemohu doporučit k obhajobě. Zvážila jsem toto rozhodnutí z několika ohledů.

Práce má velmi dobře zvolené téma, které nabízí komparaci určitých jevů náboženského významu ve zvoleném geografickém prostoru za různých politických okolností v průběhu více jak tisíciletí. Zvolené srovnávací kontexty, pokud jsem vyrozuměla z obsahu práce (práce totiž nemá metodologický úvod), jsou politické dějiny, církevní dějiny a církevně právní dějiny (konkrétně proces kanonizace). Ambiciózní záměr nebyl podle mého soudu uspokojivě realizován ani v jedné z uvedených oblastí vědeckého zájmu. Domnívám se, že zásadním problémem práce je nedostatečný přehled autora jednak v politických dějinách českých zemí, v dějinách českého pravoslaví a pravoslaví vůbec i v dějinách procesu kanonizace.

Autor měl potíže i s geografickým (historickým) vymezením prostoru. Nedůsledně pracuje s pojmy Čechy – české země, tyto potíže pak narůstají při představě překrývání prostoru Velké Moravy a Československa. Obdobně se potýkal i s užíváním pojmu národ, národní, vlastenec v různých obdobích. Do určité míry je možné tyto nejasnosti u cizince chápat a tolerovat, nicméně s různým užitím pojmu národ v odlišných historických souvislostech se jistě měl možnost během studia setkat nejen v českých textech.

Autor se snaží srovnávat proces kanonizace v pravoslavné církvi s obdobným procesem v římskokatolické církvi. Nezmiňuje však (ani zřejmě nezná) římské kanonické právo, ve kterém je tento proces zakotven. Autor nesleduje procesy kanonizace v jejich historickém vývoji a kontextu, takže pak nevyzní ani ten velmi zajímavý cíl práce – srovnání procesů kanonizace a úvaha o jejich významu v socialistickém Československu a v České republice po politickém zvratu roku 1989 a rozdělení státu v roce 1993.

Domnívám se, že většina problémů této práce je způsobena velice úzkým výběrem literatury a pramenů. Zcela chybí práce z českých politických dějin a to dokonce i tituly, se kterými se mohl autor seznámit v historickém úvodu do studia na FHS UK nebo při přípravě na skeletový atest z historie. Postrádám i podklady k církevním dějinám a církevně-právním dějinám. Základní fakta by autor získal i v literatuře slovníkového charakteru, ale ani ta v poznámkách a v seznamu uvedena není a v textu se práce s ní neprojevuje. Autor nezaznamenal ani existenci českých periodik nebo sborníků zaměřených na slovanskou kulturu (i liturgii) a její ohlas v českých zemích ve středověku a v novověku nebo na prahu moderny a pak v době normalizace, proto také podává jen úlomkovitý a zavádějící přehled a výklad pravoslavných vlivů v českém prostředí (např. při zmínce o významu cyrilo-metodějské mise v počátcích české státnosti. Autorem avizovaná nechuť pracovat s literaturou, která porovnává význam slovanské a římské mise mu nebyla ku prospěchu, zbytečně se tím ochudil o možnost srovnání politických kontextů ve středověku a jejich ohlasu (stupni poznání) a významu v 19. až 20. století. Možná programově, možná z pohodlnosti přijal nekriticky a bez odezvy tendenční interpretaci českých náboženských dějin ze starší pravoslavné historiografie, která se výběrem určitých faktů z českých dějin a jejich účelovou interpretací snažila založit národní pravoslavnou tradici na ideovém spojení mezi 9. a 19. stoletím. Pravoslaví bylo v této koncepci návratem k minulosti, k „víře otců“.

Bez pochopení příčin a souvislostí autor pak píše o významu cyrilo-metodějské mise, zřízení pražského biskupství, jen letmo se zmiňuje o Sázavském klášteře, založení kláštera v Praze Na Slovanech a uvažuje o významu pravoslaví pro Jana Husa a české utrakvisty. (Nezaznamenal ani zajímavý fakt, že husité nezničili klášter Na Slovanech). Právě tato místa i události jsou velice bohatě popsány a jejich významy interpretovány v české historiografii, kde by v poznámkách i bibliografii narazil na zajímavé tituly i pro své téma.

Obdobně bez souvislostí a snahy o hlubší poznání se autor zmiňuje o slavjanofilství v 19. století a nevšímá si významu aktualizace cyrilo-metodějského kultu na Velehradě a také např. v pražském Karlíně v době formování novodobého českého (moravského) národa. Unikají mu tak mimo jiné i rozdíly mezi pravoslavím v Čechách a na Moravě i jeho souvislosti (antagonismy) s politickými programy koncipovanými v rámci habsburské monarchie. Nepíše ani o slovanské vzájemnosti, rusofilství a jejich vazbě na pravoslaví – zde mu opět chybí literatura doporučená k historickému atestu evropských dějin v kontextech.

Omezuje také svůj pohled na postavení pravoslavné církve v českých zemích v 19. a 20. století pouze na srovnání s církví římsko-katolickou, později i husitskou, zcela pomíjí evangelické konfese a církev starokatolickou, nevšímá si konvertitů a příčin jejich obratu k (často idealizovanému) pravoslaví, ani nositelů

této idealizace pravoslaví ve společnosti českých zemí a jejich „pouti“ do Moskvy. Avšak hlavně si neuvědomuje celkový vztah společnosti k církvím a k úloze náboženství v době sekularizace.

Kupodivu autor nepracuje ani s materiály z pozůstalosti ruských emigrantů (např. N. N. Ryžkov), které jsou uloženy ve Slovanské knihovně v Praze. Je až zarážející, že v dějinách českého pravoslaví pomíjí vliv ruských emigrantů a legionářů, kteří se vrátili domů (zmiňuje se pouze o vlivu volyňských Čechů) a nesleduje ani (stále živá) tradiční centra ruské komunity v českých zemích. Nezmiňuje se ani o vlivu ruských šlechtických rodin, které opakovaně navštěvovaly západočeské lázně a financovaly výstavbu pravoslavného kostela v Karlových Varech a usilovaly i o zřízení pravoslavného chrámu v Praze.

Bez povšimnutí tedy zůstala pro české pravoslaví příznačná roztroušenost a společenská i národní různorodost jeho vyznavačů nebo dočasnost jejich pobytu v českých zemích. Nezmiňuje se ani o závislosti šíření pravoslaví zejména na ruských misionářích, neuvádí jejich jména, programy, vliv. Nezaznamenává ve své práci spolkovou činnost pravoslavných, založení Pravoslavné besedy, úsilí o svatořečení Jana Husa, Jeronýma Pražského (1903), vydavatelské počiny, kulturní akce, slavnosti, jejich účast na českých národních slavnostech. apod. Bylo by třeba v práci také korigovat utváření správní struktury Pravoslavné církve v českých zemích. Autor se nezabývá v hlubších souvislostech vlivy významných historických mezníků v českém pravoslaví, jakými byly např. obě světové války. Bez tohoto úvodu není pak význam pravoslaví v socialistickém Československu – tedy tématu, které je pro jeho práci podstatné – náležitě a logicky objasněný.

Autorovi např. unikají evidentní projevy zájmu česko(slovenské) historiografie, dějin umění šedesátých a sedmdesátých let 20. století o dějiny a umění Byzance (ve kterých byl skrytý i zájem o pravoslavnou liturgii a dějiny pravoslaví). Toto vědecké zaměření mělo své představitele na předních akademických i univerzitních pracovištích, ve státních institucích, někteří jeho iniciátoři byli aktivními a vlivnými komunisty a měli osobní i pracovní kontakty zejména v Sovětském svazu i v balkánských zemích s původně pravoslavnou kulturou. Jedním z jejich cílů (ne vždy vědomě propagovaném) bylo utvrdit představu o přirozeném a historicky zakotveném vztahu Čechů k Rusům z pozic marxismu-leninismu a rasismu poukazem na specifické slovanské rysy v umění (více o tom píše M. Bartlová: Naše, národní umění, 2009, s. 21-28). České marxisticko-leninské slavjanofilství se omezilo pouze na vztah k Rusům, upustilo od vztahu k ostatním Slovanům. Nemyslím, že by se autor měl zabývat studiem uměnovědné literatury, ale kdyby pečlivěji vyhledával literaturu ke svému tématu, jistě by si všiml nárůstu počtu titulů s touto názorovou orientací v době normalizace. V té době vznikaly speciální studie pro „byzantsky“ zaměřené „mezinárodní“ konference, periodika apod. Právě tyto sborníky a časopisy se také mohly stát východiskem k hledání potřebných titulů pro jeho práci a mohl je vnímat i jako jeden ze symptomů doby, ve které proběhla i kanonizace biskupa Gorazda. Navíc stále ještě by bylo možné hledat příčiny tolerance pravoslaví i ve vzpomínkách širšího okruhu pamětníků.

Autor sice předesílá, že záměrně vychází jen z „pro-pravoslavných“ titulů. Sice nevysvětluje, co tím míní, ale domnívám se, že tím obhájuje spíše svůj chudý výběr literatury. Jeho seznam pramenů a literatury je opravdu značně omezený a navíc, některé z nich prostudoval velice zběžně a poznatky z nich v textu příliš nepropojoval. V každé kapitole autor pracuje s jinak omezeným počtem titulů, takže to spíše budí dojem výpisků než tvořivé kompilace. Ani ze svého domácího prostředí nepřinesl autor nějaký ucelenější přehled faktů a ideí, kterými by omezenou znalostí české literatury a pramenů doplnil a vynahradil.

Mezery a četná zkrácení v dějinách českého pravoslaví by bylo možné do určité míry tolerovat, protože tyto kapitoly měly být „pouze“ úvodem k vlastnímu tématu práce. Ovšem to by musel autor uceleně a kompetentně sepsat pasáže o dvou kanonizovaných osobnostech, a to se mu ze stejných příčin jako historický úvod, nezdařilo. Oba kapitoly jsou sepsány naprosto bez reflexe historiografických textů a náleží ke zcela jinému žánru, než jaký by se dal očekávat v bakalářské práci tohoto zaměření. Navíc dlouhé souvislé citace z dobového tisku, které autor zařadil do vlastního textu, by měly spíše být uvedeny v příloze. To by se však projevilo, že on sám vlastně tyto pasáže příliš nepropracoval, pouze si pořídil výpisky z omezeného počtu různorodých zdrojů bez toho, aby obě osobnosti náležitě vykreslil a text o nich strukturoval tak, aby mohl zhodnotit jejich různý historický význam v době kanonizace a oba akty i jejich politický kontext pak v závěru porovnat. Obdobně zpracoval i srovnávací kapitolu o Janu Sarkandrovi, takže podle mého soudu i zpochybnil důvod jejího zařazení do bakalářské práce.

Problémem autora je to, že netuší, že historik má možnost výběru určitých metod, které volí podle zdrojů s nimiž pracuje. Autor nerozlišuje prameny a literaturu a bez rozdílu, bez úvahy, přebírá fakta a teze ze zdrojů různého zaměření i doby vzniku. Bez adekvátního odborného přístupu pracuje s historiografickými texty, popularizujícími nebo oslavně či publicisticky zaměřenými texty, přednáškami, které byly proneseny v určitém kontextu, s internetovými odkazy (bez toho, aby věděl, jak se mají citovat). Bohužel ze stejných příčin zmařil i jedinečnou příležitost rozhovoru s pamětníkem určité etapy českého pravoslaví a účastníkem přípravy procesu kanonizace sv. Gorazda, Jaroslavem Šuvarským.

Bakalářská práce D. Viydrina je ve všech svých částech mezerovitá, metodologicky nezakotvená a poznamenaná tím, že nerozlišuje hypotézy, fakta ani vize různých autorů a informuje o dění v 9. století stejně jako o pramenně více podloženém dění ve 20. století i o svém vlastním rozhovoru s pamětníkem. Autor, zdá se, vůbec netuší jakými způsoby a do jaké míry je možné v historiografickém textu zprostředkovávat dávnou i nedávnou minulost, jak se pracuje s prameny a literaturou

Domnívám se, že tyto problémy se projevily ve všech sledovaných rovinách bakalářské práce a znehodnotily (zmarnily) tak její jediný klad – velice nosné a jedinečně koncipované téma.

Svou nepřipravenost (nekompetentnost) ke zdárnému napsání bakalářské práce autor dokazuje mimo jiné i tím, že nevládá formální zásady úpravy a editování textu, není schopen (ochoten) důsledně dodržovat normu poznámkového aparátu a bibliografického záznamu. V poznámkách jsou uvedeny i tituly, které v závěrečném seznamu chybějí. Seznam literatury není uspořádán abecedně nebo chronologicky a autor v něm užívá latinku i azbuku.

Podle mého mínění, by bylo třeba práci utřídit a rozšířit o studium novější historiografické literatury, dobových periodik a pramenů (nikoli jen opravit věcné nedostatky a doplnit chybějící fakta) a náležitě formálně upravit, aby mohla být doporučena k obhajobě.

Blanka Altová
22. 8. 2011